

IQLIM O‘ZGARISHLARI

XAYITALIYEVA AZIZAXON BOHODIRJON qizi
DUMANOVA KUMUSHBIBI JAXONGIR qizi
ISMOILOV RAVSHANBEK RAXMONJON o‘g‘li
ANDIJON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
Tabiy fanlar fakulteti Biologiya 2-kurs talabalari.

Annotatsiya: Iqlim o‘zgarishi— keng tarqalayotgan, jadal va tezlashib borayotgan jarayondir. G‘arbda yashovchilar uchun ham sayyoraning isish xavfi endi faqat chekka hududlarga ta’sir qiladigan muammo emas. Dunyoning deyarli barcha qismida istiqomat qilayotgan insonlar iqlim o‘zgarishi natijasida yuzaga kelayotgan hodisalarni o‘z tanalarida his qilishmoqda.

Kalit so‘zlar: Atmosfera, parnik effekti, havo, gaz, neft, iqlim, suv toshqinlari, ornitolog, yong‘ingarchilik, global, landshaft, atmosfera, ekologik.

Abstract: Climate Change — us a widespread, intensive and accelerating process. Even for those living in the West, the threat of global warming is no longer a problem that only affects remote areas. People living in almost all parts of the world are feeling the effects of climate change in their bodies.

Key words: Atmosphere, greenhouse effect, air, gas, oil, climate, floods, ornithologist, wildfire, global, landscape, atmosphere, ecological.

KIRISH: Sanoat rivojlanishi oqibatida atmosferaga chiqayotgan uglevodorod gazi miqdori yil sayin ko‘paymoqda. Bu esa sayyoramizda „bug‘xona hodisasi“ni kuchaytirib, keskin iqlim o‘zgarishlarini yuzaga keltiryapti. Oqibatda tabiiy muvozanat buzilmoqda: ayrim joylarda yong‘ingarchilik odatdagidan ancha ko‘p bo‘lsa, boshqa hududlarda qurg‘oqchilik avj olaypti. Joriy yilning o‘zida kuzatilgan „tabiiy me‘yorlarining buzilishi“ holatlari bunga yaqqol misol bo‘ladi. 2010-yil bahorida ba’zi Yevropa davlatlarida kuchli suv toshqinlari ro‘y berdi, yoz esa juda issiq va quruq keldi. Iqlim o‘zgarishlari hayvonot olamiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Ornitologlarning kuzatuvlariga qaraganda, global isish tufayli Hindistonda yashovchi uzundumli to‘tilar shimoliy o‘lkalarga ko‘cha boshlagan. Olimlarning fikricha, ellik yildan keyin mintaqamizda uzundumli to‘tilar qarg‘alarga nisbatan ko‘payar ekan.

Butun dunyoni xavotirga solayotgan global iqlim o'zgarishining oqibatlari Yevropada yaqqol sezilmoqda. Masalan, bahorda yoqqan tinimsiz yomg'ir keltirib chiqargan toshqinlar nira necha shaharlarni vayron qiladi. May oyida havo harorati so'nggi 250-yildagi eng yuqori ko'rsatkichga chiqdi. Buning oqibatida Italiya va Shvetsariyadagi muzliklar maydoni keskin qisqara boshladi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, iqlim o'zgarishi sababli tog'larda o'pirilishlar, daryo o'zanlarining o'garishi, landshaftlarning buzilishi ro'y bermoqda.

Osiyoda ham iqlim o'zgarishining belgilari kuzatiladi. Iyul-avgust oylarida Bangladesh va Pokistonda tomonda tinimsiz yomg'ir oqibatida millionlab odamlar boshpanasiz qoldi. Hisob-kitoblarga kora, har yili atmosferaga 100 million tonnadan ortiq uglevodorod chiqarilar ekan. Shuning 74 foizi rivojlangan davlatlar hissasiga to'g'ri keladi. Olimlarning fikricha, o'rmon yong'inlari oqibatida atmosferaga chiqayotgan karbonat kislotasi sanoat chiqindilarining 50 foiziga teng ekan. Havoga ko'tarilgan tutun atmosferaning yuqori qatlamida kuyindi zarralarini ko'paytiradi. Oqibatda, sayyoramizga Quyoshdan kelayotgan issiqlik energiyasi qaytadan koinotga yoyilish o'rniga, Yerning o'zida qolib, "bug'xona hodisasi"ni keltirib chiqarmoqda.

Jahon hamjamiyati global isishga qarshi qator chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. 1997- yili sayyoramizda iqlim o'zgarishining oldini olishda hamkorlik maqsadida Kioto protokoli imzolandi. 2005- yildan kuchga kirgan bu hujjat atmosferaga chiqarilayotgan zararli gazlar miqdorini bosqichma-bosqich kamaytirib borishni ko'zda tutadi. Lekin bu maqsadlarga erishish oson bo'lmayapti. Chunki zararli gazlarni kamaytirish uchun ularni chiqarayotgan sanoat korxonalari faoliyatini to'xtatishga to'g'ri keladi. Bu esa daromaddan voz kechishi, ishsizlik muammosini kuchaytirish, demakdir. Shu bois qator davlatlar Kioto protokoli talablarini bajarish masalasiga sovuqqonlik bilan qaramoqda. BMT tashabbusi bilan Meksikaning Kankun shahrida global isish muammolariga bag'ishlangan xalqaro konferensiya bo'lib o'tganligi sayyoramizda tabiiy muvozanatni tiklash borasidagi ishlar to'xtab qolmaganining isboti desak adashmaymiz. Unda 193 davlatdan 25 ming vakil qatnashmoqda. Konferensiyada tashvish bilan tilga olingan fikr shu bo'ldiki, dunyoda o'rtacha harorat 2-3 foiz ko'arilgan va bu o'ta tahlikali holdir. Anjuman qatnashchilari barcha davlarni, birinchi navbatda, rivojlangan mamlakatlarni tabiiy muvozanatni tiklash yo'lida sarf-xarajatlardan chekinmaslikka da'vat qildi. Ularning fikricha, rivojlangan mamlakatlar "uchinchi dunyo"

davlatlariga yangi texnologiyalarni taqdim etishi, ekologik toza ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yishga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirishi maqsadga muvofiqdir. So‘nggi yillarda Yer yuzidagi iqlim o‘zgarib bormoqda. Ayrim mamlakatlarda g‘ayritabiiy issiq kuzatilayotgan bo‘lsa, boshqa mamlakatlarda havo sovib ketmoqda. Ekologlar global iqlim o‘zgarishi, muzliklar erib borishi va dunyo okeanlari sathining ko‘tarilishi borasida bong urishmoqda. Iqlim isishi o‘z navbatida avval kuzatilmagan hodisalarni - suv toshqinlari, bo‘ron, qurg‘oqchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Afrikadagi qurg‘oqchilik va ocharchilikda, Janubiy Osiyoda ob-havo isib ketishida, Shimoliy Amerikadagi o‘rmon yong‘inlari, suv toshqinlari va bo‘ronlar orqali buni ko‘rib turibmiz.

Atmosfera uchun zararsiz energiya manbai gidroenergetika, atom elektr stansiyalari va qayta tiklanuvchi yangi (quyosh, shamol) manbali hisoblanadi. Gidroenergetikadan cheklangan miqdorda foydalanish mumkin. Chunki yer yuzida daryolar unchalik ham ko‘p emas. Shamoldan ham hamisha foydalanib bo‘lmaydi. Shu sababli kelajakning energetika manbai sifatida quyosh va atom tan olinadi. Chunki quyosh energiyasidan hamma joyda foydalanish mumkin va bu yadro energiyasidan arzoniga tushadi.

Iqlim o‘zgarishi O‘zbekistonda ham qator salbiy oqibatlarga olib kelyapti:

- Harorat ko‘tarilishi natijasida suvning bug‘lanish koeffitsiyenti oshishi hududlarda suv resurslari kamayishiga, tanqisligiga ta’sir etmoqda;
- Ekologik tanglik oqibatida yil davomida umuman yog‘ingarchilik bo‘lmagan kunlar soni ko‘paymoqda;
- Tuproqning namligi kamayishi hisobiga takroriy qurg‘oqchilik xavfi ortmoqda va hosildorlik ko‘rsatkichlari tushib ketmoqda;
- Orol dengiziga quyiladigan suv hajmining kamayishi daryo deltasining cho‘lga aylanishi va qurilgan dengiz tubida yangi cho‘l maydonlari paydo bo‘lishini tezlashtiryapti;
- Atmosfera havosida katta maydonlarda changlanish ortmoqda;
- Isish va sovish kabi anomal hodisalarning o‘zgarishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va mevalarning nobud bo‘lishiga olib kelmoqda.

Olimlarning aytishicha, 2015 yilning o‘n oyida sayyoramizda harorat XIX asr boshlariga 1,02 daraja issiq bo‘lgan. Olimlar bir ovozdan insonlarning faoliyati-

neft, gaz va ko‘mir yoqilishi “parnik effekti”ni keltirib chiqarayotganini va havo haroratining ko‘tarilishiga sabab bo‘layotganini aytishmoqda. Ekspertlar so‘nggi o‘ttiz yilda eng ko‘p parnik gazi chiqarilganini ma‘lum qildilar. Agar hukumatlar atrof-muhit muhofazasi bilan jiddiy shug‘ullanmaydigan bo‘lsa, u holda 2100 yilga borib, sayyoramizda havo harorati 3,7-4,8 darajagacha ko‘tarilishi mumkin. Iqlimshunoslar harorat ikki darajadan oshganidan so‘g ekologiya havf ostida qolishidan ogohlantirib kelishadi. Iqlim muammolariga e‘tiborni qaratish maqsadida BMT munozaralarga nafaqat siyosatchilar va olimlarni, balki taniqli kishilarni, jumladan, kin ova san‘at yulduzlarini ham jalb qilishga qaror qildi. BAA poytaxti Abu Dabida bo‘lib o‘tgan iqlim o‘zgarishlariga bag‘ishlangan xalqaro anjumanda ishtirok etgan BMT bosh kotibi Pan GI Mun iqlim o‘zgarishi ham boy, ham kambag‘al davlatlarga ta‘sir ko‘rsatishini ta‘kidladi. “Agar o‘z vaqtida zudlik bilan chora-tadbirlarni ko‘rmaydigan bo‘lsak, u holda xavfsizlik va global farovonlikka qaratilgan rejalarimizni hayotga tatbiq eta olmaymiz” dedi Pan Gi Mun. Bosh kotib hisobotda suv taqchiligi, dengizlar sathining ko‘tarilishi, muzliklarning erishi, xavfli meteorologik ko‘rinishlar (kunlarning isib ketishi, qurg‘oqchilik, suv toshqinlari, bo‘ron va to‘fonlar, yog‘ingarchilik, quyosh va boshqalar) barcha mamlakatlarni qamrab olayotgani va sayyoramiz ekotizimiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi ta‘kidlanadi. “Hatto iqlim o‘zgarishi Arktikada ham kuzatilmoqda. Kunlarning isib ketishi odamlar sog‘lig‘iga ta‘sir ko‘rsatmoqda, oq ayiqlar qirilib ketish xavfi bilan to‘qnash keldi” deyiladi.

Xulosa

Iqlim ko‘rsatkichlarining yil sayin tobora yomonlashib borayotganini insoniyat Yerdan shavqatsizlarcha foydalanishni davom ettirayotgani bilan bog‘lash mumkin. Ko‘pchilik davlatlar tomonidan bu jarayon xavfsizlikka qarshi eng katta tahdid sifatida ko‘rilmog‘da. Dunyo bo‘ylab sodir bo‘lgan ayanchli hodisalar ekologik xavfsizlikni ta‘minlashning qo‘shimcha mexanizmlarini ishlab chiqishga yetarli darajada kuchli turtki berishi kerak. Yo‘qsa keyinchalik juda kech bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O. Mavlonov, Sh. Xurramov Umurtqasizlar zoologiyasi, Toshkent 2003.
2. Umurtqasizlar zoologiyasi O. Mavlonov, Sh. Xurramov, X. Eshova, Tosh. 2006
3. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. S. Dadayev, O. Mavlonov Zoologiya darslik Toshkent 2008

Research Science and Innovation House

